

JAK SE DĚLÁ ÚŘAD aneb POČÁTKY ŠTÁBU VŮDCOVA ZÁSTUPCE

M i r o s l a v B r e i t f e l d e r

6. listopadu 1932 ztratila NSDAP ve volbách do Říšského sněmu 34 mandátů. Ačkoli zůstala suverénně nejsilnější stranou, přišla o pracně vybudovaný nimbus politického uskupení, které je na neustálém vzestupu. Nedosti na tom. O měsíc později přišel další šok, když 6. prosince museli její členové a přívrženci „spolknout“ těžkou volební porážku v komunálních volbách v Durynsku. V mnohých městech – jako například ve Výmaru – ztratili nacisté až 35 procent hlasů, zatímco občanské strany zaznamenaly významný úspěch. „Vůdce“ se tak ocitl v situaci, kdy musel čelit stále rostoucímu tlaku řady svých dosavadních stoupenců, kteří na něj naléhali, aby využil dosavadních úspěchů a neváhal až do doby, kdy už může být pozdě¹. V Goebbelsově deníku stojí doslova: „Situace v Říši je katastrofální. V Durynsku jsme od 31. července přišli o téměř 40 procent. Musíme více pracovat a méně vyjednávat.“² Doposud spřádané intriky i politické kalkulace, nakonec vyústily – k Hitlerovu překvapení – ve jmenování generála von Schleichera říšským kancléřem. „Politický“ či „rudý“³ generál, jenž se mnohem lépe cítil jako šedá eminence, se ve víceméně vnučené roli pokusil o uskutečnění zajímavého a snad i

¹ Craig, G., A.: Deutsche Geschichte 1866 – 1945. Vom Norddeutschen Bund bis zum Ende des Dritten Reiches. München 1989, s. 496.

² Reuth, R., G. (Hrsg.): Joseph Goebbels Tagebücher. Band 2: 1930 – 1934. München 1999, s. 733.

³ Toto dehonestující přízvisko mu přisoudili jak Hugenbergovi němečtí nacionalisté, tak konzervativci po rozhlasovém projevu z 15. prosince 1932, v němž odmítl názor, že má v úmyslu zavést vojenskou diktaturu. Dále pak prohlásil, že bude spíše „sociálním generálem“. Nejvíce mu však pravděpodobně uškodilo prohlášení o pozemkové reformě, dle níž mělo být pro vnitřní kolonizaci dáno do rukou „drobných podnikatelů“ asi 300 000

uskutečnitelného plánu: vytvořit jakousi „vojensko – dělnickou“ koalici, opřenu o katolické a nezávislé odbory, avšak především o dělnické organizace nacistů za plné podpory velení Reichswehr⁴. Von Schleicher si byl dobře vědom netrpělivosti, která panovala v NSDAP již od prezidentských voleb v létě roku 1932 a vládní krize kancléře von Papena. Od srpna byl ve spojení s Gregorem Strasserem, velmi populárním a vlivným říšským organizačním vedoucím NSDAP, de facto druhým mužem strany. Gregor v roce 1930 sice nepodpořil „vzpouřu“ svého bratra Otty, kterého o pět let dříve do strany přivedl a který hlásal, že pro stranu je důležitější věrnost programu (s četnými socialistickými prvky) než věrnost Hitlerovi, avšak v krizových okamžicích se k pozapomenuté rétorice vrátil. Navíc si byl dobře vědom nejen neklidu panujícího ve straně, ale samozřejmě byl obeznámen s praxí fungující v NSDAP. Koncem listopadu zahájil Gregor Strasser s Hitlerovým souhlasem vyjednávání o účasti nacistů ve von Schleicherově vládě. Společně se Strasserem se jednání účastnili SA Obergruppenführer Lutze a prezident pruského zemského sněmu Kerrl⁵. 2. prosince (tedy v den jmenování von Schleichera kancléřem) měla být na popud Göringa a Goebbelse⁶ jednání okamžitě ukončena. Když von Schleicher žádal nacisty do 5. prosince alespoň o toleranci své vlády, Strasser jeho žádost na poradě vedení NSDAP mohutně podporoval a tvrdil, že se v podstatě jedná o poslední šanci nacionálních socialistů zasáhnout do průběhu událostí. V opačném případě hodlal nový kancléř znovu rozpustit Říšský sněm a vypsat

hektarů velkých upadajících usedlostí ve Východním Prusku. Srv. Poncet, A., F.: Berlín 1931 – 1938. Vzpomínky diplomata. Praha 1947, s. 64nn.

⁴ Craig, G., A.: o. c., s. 496.

⁵ Cílek, R.: Výstřely na objednávku. Po stopách dvou politických vražd (1933 – 1935). Třebíč 2000, s. 146.

⁶ Z jeho deníkových zápisků však nic takového nevyplývá. Dle těchto záznamů jednal 1. a 2. prosince se Schleicherovým emisarem Ottem Hitler osobně. 2. prosince před ním držel tříhodinovou přednášku, načež návrhy designovaného kancléře odmítl. O Schleicherovi negativně hovořil již 1. prosince. Srv.: Reuth, R., G. (Hrsg.): Joseph Goebbels Tagebücher. Band 2: 1930 – 1934. München 1999, s. 7729n.⁶

další parlamentní volby, což by pro finančně zcela vyčerpanou NSDAP znamenalo katastrofu. Goebbels však byl již informován⁷, že Strasserovi byl v nové vládě nabídnut post vicekancléře, ten jej neodmítl, ba naopak přislíbil, že v příštích volbách sestaví svoji vlastní kandidátku a Hitlera odsune stranou. Hitler vzápětí von Schleicherovu žádost ostře odmítl, když prohlásil, že o ústupcích z jeho strany nemůže být ani řeči, neboť jemu jde nikoli o osobní prestiž, nýbrž o čest NSDAP. Ten, kdo nyní zradí, jen dokazuje, že nedorostl velikosti nacistického hnutí⁸. Pro tzv. ztroskotání Schleicherova plánu bylo na straně jedné rozhodující, že se proti němu vyslovilo radikálnější křídlo sociálních demokratů, kteří se rozpomněli na podporu, kterou generál poskytl Papanově převratu proti sociálně demokratické vládě v Prusku, na straně druhé Strasserova nerozhodnost a snaha utéci před zodpovědností. 7. prosince napsal Hitlerovi list, v němž jej varoval, že vede stranu ke krachu, složil všechny své funkce a ... odjel na dovolenou do Itálie. O den později ještě vyšel v jím vydávaném deníku *Tägliche Rundschau* ostrý článek proti Hitlerovu vedení, a to bylo vše. „Vůdce“ sice propadl hysterickému záchvatu⁹, nicméně jednal rychle a rozhodně. Dosavadní – Strasserovi podléhající – politický aparát¹⁰ byl rozpuštěn a přebudován. Podobně jako po vynuceném odchodu někdejšího vůdce SA Pfeffera¹¹, kdy sám převzal vrchní velení a pro vlastní práci určil „náčelníka

⁷ Ať pravdivě či nikoliv – Cílek tvrdí, že Lutze o Strasserových záměrech lhal. Srv. Cílek, R.: o. c., 146. SA Obergruppenführer Lutze za rok a půl zradil náčelníka štábu SA, Ernsta Röhma.

⁸ Reuth, R., G. (Hrsg.): o. c., s. 731n.

⁹ Jednalo se o známou pohružku, že pokud se strana rozpadne, udělá všemu do tří minut konec.

¹⁰ Strasser pracoval jako organizační vedoucí nacionálně socialistické strany (Reichs-Organisationsleiter).

¹¹ Franz von Pfeffer, narozený v roce 1888 v Düsseldorfu, německý důstojník za první světové války, účastník Kappova puče, se v roce 1924 připojil k nacionálním socialistům. V letech 1926 – 1930 „vrchní vůdce SA“ (Oberste SA-Führer, Osaf). Přes nepopíratelné „úspěchy“ odmítl Hitler některé poněkud drsně přednášené požadavky SA (tzv. Stennesova aféra) a převzal jejich velení sám. Pfeffer se tak⁷ ocitl na druhé koleji, za války byl zcela

štábu SA¹²“, podřídil si Hitler nyní vedení celé „politické organizace“, tj. celé struktury NSDAP. Jako štabního vedoucího dosadil bývalého gauleitera a soudobého říšského inspektora Roberta Leye. Zároveň však omezil kompetence nového „vedoucího“ a rozdělil je na několik částí. Nejenže osamostatnil zemědělsko – politický úřad pod vedením Dareého, zároveň také vytvořil zcela novou instituci: „ústřední politickou komisi“ (Politische Zentralkommision), jež převzala oddělení politické práce ve straně. Vedením pověřil svého dosavadního „soukromého tajemníka¹³“ Rudolfa Heße¹⁴. Prvotní úkoly nové komise byly spíše negativní – měla zabránit novému štabnímu vedoucímu politické organizace strany v přílišné samostatnosti. I proto se Hitlerovi naprosto oddaný Heß na tento post velmi dobře hodil. Byla to jeho první stranická funkce vůbec. R. Heß se přes noc stal jakýmsi generálním tajemníkem s pravomocemi, které na papíře sahaly do všech článků stranického života: od této chvíle byl teoreticky pod jeho kontrolou veškerý stranický tisk, jakož i všichni nacističtí nositelé volitelných mandátů mimo Prusko¹⁵.

odstaven a v roce 1944 uvězněn. Poválečné osudy nejsou známy. In: Das grosse Lexikon des Dritten Reiches. München 1985, s. 442.

¹² Někdejšího velitele SA, kapitána Ernsta Röhma (tehdy již plukovníka bolivijské armády) si vybral nejen jako muže své důvěry, ale i jako člověka, který v danou chvíli stál zcela mimo strukturu SA.

¹³ Vlastně již od roku 1925. Heß jako soukromý tajemník neznamenal pro Hitlera jen úlevu od rutinní stranické práce, nýbrž nástroj, s jehož pomocí mohl být „vůdce“ prakticky nezávislý na stranickém aparátu. Heß na jedné straně udržoval v rámci nacionálně socialistického hnutí přístup k Hitlerovi i mimo obvyklý stranický postup, na druhé straně však do určité míry Hitlera izoloval od běžného stranického života. Mnohé konflikty a problémy tak procházely filtrem Heßovy kanceláře a na její půdě mnohdy padala již před rokem 1933 rozhodnutí, pro něž si soukromý tajemník vyžádal Hitlerův souhlas až zpětně. Například v roce 1930 vyzval Heß dlouholetého „hospodářského odborníka“ a jednoho z autorů programu NSDAP, Gottfrieda Federa, aby pro příště ve svých přednáškách vynechal ekonomickou problematiku. Jelikož mu Feder nevyhověl, byl tajemníkem napomenut, že od nynějška bude k podobným záležitostem potřebovat Hitlerovo osobní schválení. Hitlerův souhlas s tímto postupem si Heß zajistil až dodatečně.

¹⁴ Lang, von J.: Der Sekretär. Martin Bormann: Der Mann, der Hitler beherrschte. München 1987, s. 70.

¹⁵ Knopp, G.: Hitlerovi pomocníci. Praha 1998, s. 232nn.

Von Schleicher, jenž se ještě zcela nevzdal myšlenky na získání části nacistů pro účast ve vládě, aniž by se Hitler stal kancléřem, přiměl ještě 4. ledna prezidenta Paula von Hindenburga, aby přijal Gregora Strassera. Ačkoli se Strasser prezidentovi zamlouval mnohem více než Hitler, čtrnáctidenní pasivita v té době již někdejšího muže číslo dvě v NSDAP odsoudila tuto snahu k neúspěchu. Uražený von Papen navíc prakticky ve stejné době vyjednával s Hitlerem. Události nabraly rychlý spád a Schleicher musel počítat s tím, že mu Říšský sněm 31. ledna 1933 vysloví nedůvěru. Prezident odmítl sněm rozpustit, a pomohl tak Hitlerovi překonat poslední překážku na cestě do říšského kancléřství¹⁶.

Prakticky okamžitě po převzetí moci se stranické orgány a organizace začaly masivně vměšovat do činnosti státních orgánů i ekonomiky. Ačkoli Hitler sám zastával názor, že nacionálně socialistická strana je nad státem („Die Partei befiehlt dem Staat¹⁷“), narůstajícímu chaosu se pokusil zabránit. Jednak výnosem z 10. března, v němž vyzval všechny své soudruhy k nejvyšší disciplíně a zakázal svévolné akce¹⁸, jednak vytvořením nové funkce „vůdcova zástupce“ (Stellvertreter des Führers), přesněji řečeno „vůdcova zástupce pro vnitrostranické záležitosti“. Povoláním sobě oddaného Heße, který jej pro osobní nevýraznost a politickou naivitu nemohl mocensky ohrožovat, se Hitler pokusil vyřešit nastalou překerní situaci, aniž by se osobně musil angažovat. Podobně jako v případě zřízení „politické komise“, měl nový úřad, který de

¹⁶ Broszat, M.: Uchopení moci. Vzestup NSDAP a zničení Výmarské republiky. Praha 2002, s. 157.

¹⁷ Veřejně ovšem tuto zásadu vyslovil až na stranickém sjezdu v roce 1934. Následoval podobný zmatek jako po lednu 1933: vedoucí místních stranických skupin se domnívali, že mohou dle své vůle odvolávat a dosazovat starosty, vedoucí žup anulovali výnosy zemských vlád a vrchních prezidentů. Tehdy již ovšem Štáb vůdcova zástupce takovýto postup podporoval. Na počátku války se Göring a Frick pokusili ukončit neutuchající boj o kompetence, ovšem s pramalým úspěchem. Lang, von J.: o. c., s. 119.

¹⁸ Höhne, H.: Die Zeit der Illusionen. Hitler und Anfänge des Dritten Reiches. 1933 bis 1936. Düsseldorf, Wien, New York 1991, s. 84.

facto vznikl vlastně současně s Heßovým jmenováním, provádět spíše činnost omezující v daném okamžiku svévolné zásahy stranických organizací a různých místních „vůdců“ do činnosti státních, společenských a hospodářských organizací¹⁹: bez výslovného schválení úřadem vůdcova zástupce nesměl žádný stranický orgán, popřípadě činovník, zasahovat do práce výše zmíněných institucí.

Hitlerovi se velmi rychle podařilo docílit toho, že se vládnutí ve Třetí říši stalo „neproniknutelnou houštinou různých instancí“²⁰. NSDAP byla na zdvojování kompetencí velmi dobře připravena, neboť se již před „uchopením moci“ organizovala jako stát ve státě a přibližně od roku 1930 se její Říšské vedení (Reichsleitung) podobalo vládě. Ministerstva, úřady i stranické orgány a úřadovny následně věnovaly větší část energie sporům o pravomoci, vyhledávání spojenců, slabých míst protivníka atd. než své vlastní práci. Postupně sice zpravidla docházelo ve stále větším měřítku k vytváření personálních unií mezi úředníky strany a státu, avšak v principu zůstávaly stát a strana odděleny²¹. Právě na to doplatilo například ministerstvo vnitra, jehož šéf tvrdil, že nacionálně socialističtí ministři a vláda jako celek představuje dostatečnou záruku pro zabezpečení Třetí říše a že vydávat zákony a rozhodovat by měla výlučně vláda. Jenže vláda se od smrti prezidenta von Hindenburga

¹⁹ Jednalo se především o útoky proti obchodním domům, z nichž mnohé stály na pokraji bankrotu, ale i proti předluženým konzumům etc. Je zajímavé, že se Hitler nepokusil situaci čelit tím, že by posílil autoritu Heße a jeho „ústředního výboru“, nýbrž přenechal řešení kabinetu. 12. března zakázal Göring v Prusku veškeré „samostatné akce“ a o dva dny později vydal ministr vnitra Frick oběžník určený zemským vládám, v němž je povzbuzoval k tvrdému postupu proti „přehmatům neautorizovaných stranických orgánů“. Měsíc před jmenováním vůdcovým zástupcem zapřísahal Heß své soudruhy, aby prokázali více „sebeovládání“ a nezapomněli, že čas bojů pominul. *ibid.* s. 85.

²⁰ Knopp, G.: *Hitlerovi pomocníci*. Praha 1998, s. 238.

²¹ Nolte, E.: *Der europäische Bürgerkrieg 1917 – 1945. Nationalsozialismus und Bolschewismus*. München 2000, s. 332.

scházela stále řidčeji a od února 1938 vůbec²². Zato přibývalo jednotlivců disponujících ministerskými pravomocemi, k nimž patřilo i vydávání výnosů a nařízení, které se po Hitlerově schválení stávaly automaticky zákonem. Mnoho funkcí vlády bylo jednoduše převedeno jinam: logicky na Štáb vůdcova zástupce, ale také na zmocněnce pro válečné hospodářství (Schacht), pro správu (von Frick) a pro Čtyřletý plán (Göring). Celkem existovalo kolem čtyřiceti dvou exekutivních orgánů říšské vlády, které spadaly pod přímou jurisdikci „vůdce“. Centrála, o něž se opírala Hitlerova diktatura, se (teoreticky) sestávala ze čtyř kanceláří: Kancelář prezidenta, Říšské kancléřství, Štáb vůdcova zástupce (pozdější Stranická kancelář) a Kancelář vůdce NSDAP²³. Opravdu významným místem se však stal, jak jsme již naznačili, jen Štáb vůdcova zástupce vedený Rudolfem Heßem (již s Martinem Bormannem v pozadí), ačkoli po jmenování do de facto nejvyšší stranické funkce se Heß začal stále více vzdalovat z vůdcova bezprostředního okolí²⁴. Ovšem tento proces byl velmi pozvolný a rozhodně nelze říci, že se „podivín Heß“ od počátku nacházel ve stavu duševní nepřítomnosti a chod svého Štábu nijak neovlivňoval. Jako jednoznačný příklad může sloužit jeho již naznačovaný a vytrvale vedený boj

²² Říšský sněm (Reichstag) se po 24. březnu 1933, kdy přijal tzv. zmocňovací zákon, sešel jen dvanáctkrát, z toho čtyřikrát kvůli prodloužení zmiňovaného zákona, jinak se poslanci scházeli, aby vyslechli řeč Adolfa Hitlera. – Shirer, W., L.: *Aufstieg und Fall des Dritten Reiches*. Bindlach 1990, s. 265n.

²³ *ibid.*, s. 266.

²⁴ Nešlo ovšem zdaleka jen o to, že Heß nyní úřadoval v Mnichově, zatímco jeho pán se zdržoval převážně v Berlíně. Významnou příčinou se stalo jeho stále zřetelnější vzdalování od reality: Zde je třeba zmínit Heßovu zálibu v okultismu, k němuž patřilo vedle astrologie také proutkaření, vykládání snů, ba i věštcí s kyvadlem. Pro své zvláštní stravovací návyky byl vykázán od Hitlerovy tabule (nosil si vlastní speciální stravu). Situace se dostala tak daleko, že v roce 1938 již „vůdcův zástupce“ nebyl na rozdíl od svého vedoucího štábu zván k důležitým politickým poradám. Například 9. listopadu 1938 jej navštívil Hitler a oba společně vzpomínali na nezdařený pokus o puč v roce 1923. Heß ovšem nebyl informován o skutečnosti, že v Německu právě vypukl „spontánní“ pogrom – „říšská křišťálová noc“, a fakt, že se mu nesvěřil přítomný kmotr jeho syna – tedy Hitler – jej očividně rozzuřil. – Srv.: Knopp, G.: o. c., s. 242 – 247.

s Říšským organizačním vedoucím Robertem Leyem, který se táhl řadu let a skončil Heßovým vítězstvím.

Vlastní Kancelář vůdce NSDAP byla ještě „zamořena“ Strasserovými lidmi, kancelář prezidenta byla Hitlerovi k dispozici až po Hindenburgově smrti a tento handicap již nemohla vyrovnat, a to i přesto, že „vůdce“ byl jejímu představenému, Dr. Meißnerovi, za jeho podporu v lednu 1933 poměrně příznivě nakloněn (v roce 1937 byl Meißner jmenován státním ministrem) a ve své funkci vydržel až do samého konce války²⁵. Funkce kanceláře se napříště sestávala z vyřizování protokolárních záležitostí. Mnohem lépe si zejména díky svému vedoucímu, Dr. Hansi Heinrichovi Lammersovi, stála Říšská kancelář, tedy vlastní úřadovna říšského kancléře. Právník Lammers (ve státních službách od roku 1922, v NSDAP od 1932) byl po uchopení moci Hitlerem jmenován státním tajemníkem a vedoucím zmiňované kanceláře. Význam instituce zdůraznila v letech 1938/39 výstavba nové vpravdě pompézní budovy na Wilhelmstraße. O starém kancléřství, do něhož se Hitler nastěhoval v roce 1933, se vyjádřil, že je „přiměřeným tak pro mydlářský koncern“²⁶. Lammers, podobně jako Meißner od roku 1937 ministr bez portfeje, měl na starosti právní formulace předloh zákonů, personální záležitosti úřednictva na ministerstvech i koordinaci činnosti ministerstev. Jako Hitlerův právní poradce trávil mnoho času na Obersalzbergu, kde vůdce mimo jiné informoval o činnosti vládních orgánů. Od roku 1943 předsedal v Hitlerově nepřítomnosti zasedáním kabinetu a jeho vliv a moc bývá zřejmě právem srovnávána s mocí Martina Bormanna²⁷.

²⁵ Wistrich, R.: *Wer war Wer im Dritten Reich. Ein biographisches Lexikon.* Frankfurt am Main 1992, s. 239n., *Das grosse Lexikon des Dritten Reiches.* München 1985, s. 381. Srv. též: Meißner, O.: *Staatssekretär unter Ebert, Hindenburg und Hitler.* München 1958.

²⁶ Speer, A.: *V srdci Třetí říše. Paměti Hitlerova architekta a ministra zbrojního průmyslu.* Brno 1996, s. 111n.

²⁷ Wistrich, R.: o. c. s. 216.; *Das grosse Lexikon des*¹² *Dritten Reiches.* München 1985, s. 341.

Ovšem jen „Štáb vůdcova zástupce“ se měl stát svého druhu kontaktním místem mezi nacionálně socialistickou stranou a státem, tedy místem, které mělo sloužit zajištění stranického vlivu ve státním sektoru. Funkce „vůdcův zástupce“ platila ovšem platila jen uvnitř strany a tam byl Heß už jako vedoucí „ústřední komise“ beztak formálně funkcionářem nejvyššího ranku po Hitlerovi. Honosně znějící titul „vůdcův zástupce“ totiž původně neznamenal, že by se Heß automaticky stal nadřízeným ostatních stranických vedoucích. Ve skutečnosti byl jen jedním ze šestnácti říšských vedoucích, kteří měli – stejně jako vedoucí žup – přímý přístup k Hitlerovi. Vůdce se ovšem obával již zmiňovaného Strasserova „legitimního dědice“, Roberta Leye²⁸, štábního vedoucího politické organizace NSDAP, a jeho rychle rostoucího mocenského impéria. Aby tedy byl jeho nový zástupce vůbec schopen zastat tuto dvojí roli, přenesl na něho Hitler poměrně rychle řadu kompetencí. „Zapomněl“ mu však Leye podřídít. Díky tomu nemohl Heß prakticky disponovat sborem politických vedoucích, kteří tvořili páteř organizace strany. A jelikož Hitler odmítl zaujmout v této věci jednoznačné stanovisko, začal dlouholetý souboj o sféry vlivu, funkce a plnění příkazů. Také proto si Heß prospíšil s etablováním svého úřadu v mnichovském Hnědém domě a s nárůstem kompetencí jej personálně i institucionálně rozšiřoval²⁹. Ještě na jaře podřídil Hitler Heßovi 24. března 1933 zřízený Spojovací štáb NSDAP³⁰ v Berlíně. O něco později (22. září) jej pozdvihl nad kruh šestnácti říšských vedoucích s tím, že Heß bude napříště užívat jen titulu³¹ „vůdcův zástupce“, i tím, že mezi říšské vedoucí byl 10. října povýšen vedoucí

²⁸ Ze Strasserových kompetencí získal jeho bývalý vedoucí jeho štábu, Ley, veškerou odpovědnost v otázkách organizačních, personálních a „vzdělávacích“.

²⁹ Jako „generální tajemník“ si svůj vlastní štáb pořídít nesměl.

³⁰ „Verbindungsstab der NSDAP“ zřídil Hitler prakticky okamžitě po převzetí moci při Říšské kanceláři, aby se „všechny služebny NSDAP, které chtějí navázat kontakt s říšskými ministerstvy či Říšskou kanceláří, měly kam obrátit se svými dotazy, žádostmi a údaji.“

³¹ Heß se zároveň vzdal i hodnosti SS-Obergruppenführera. Údajně se domníval, že jeho příkladná skromnost jeho vůdce zaujme, dojme a dojde odměny.

Heßova štábu, Bormann. Je tedy zřejmé, že Hitler vytvořením nové funkce a nové instituce zamýšlel cosi jiného, než tvrdilo pozdější oficiální zdůvodnění, v němž se uvádělo, že se zaneprázdněný nový kancléř potřeboval částečně oprostít od svých dosavadních povinností při vedení strany³².

Pro Heße bylo samozřejmostí, že služebna „vůdcova zástupce“ představuje klíčové místo prolínání strany a státu v „podvojném světě“ řízení Třetí říše. Postavení ve státní správě měla kancelář zajištěno ex lege. Zákon k zajištění jednoty strany a státu z 1. prosince 1933 totiž výslovně stanovil, že „k zajištění nejužší spolupráce mezi stranickými služebnami a veřejnými úřady se vůdcův zástupce stává řádným členem říšského kabinetu“³³. V prosinci 1933 se (společně s E. Röhmem) Heß stal ministrem bez portfeje. Ovšem již 27. června přiznal kabinet Heßovi právo účastnit se všech zasedání vlády i ministerských porad. Hitler zároveň stanovil, že veškeré ministerské návrhy zákonů a prováděcích nařízení musí být před jejich zveřejněním resp. vydáním předloženy kanceláři vůdcova zástupce. Nadto obdržel Heß právo zasahovat a vyjadřovat se k otázkám vztahujícím se k jmenování všech vyšších úředníků. Prosazování těchto oprávnění v praxi však vedlo k četným sporům s jednotlivými ministerstvy i samotnými ministry³⁴. Fakt, že se tento „jednoduchý soudruh“ dokázal v ostrém konkurenčním boji o kompetence prosadit, ba dokonce sama skutečnost, že se do něj vůbec pustil, není ani zdaleka dokladem bojovného ducha čerstvě jmenovaného „vůdcova zástupce“. Ze skutečnosti, že se Heß zejména v počátečních fázích aktivně podílel jak na „budování“ nacionálně socialistického režimu, tak zejména na vytváření vůdcova kultu a zároveň

³² Organisationsbuch der NSDAP. Hg. Reichsorganisationsleiter der NSDAP. München 1943, s. 152.

³³ Paragraf 1 tohoto zákona stanovil, že „po vítězství nacionálně socialistické revoluce je NSDAP nositelkou německé státní ideje a jako taková nesdělitelně spjatá se státem“. Deutsche Geschichte von 1918 bis 1938 in Dokumenten. Stuttgart 1943, s. 327.

³⁴ Orlow, D.: Rudolf Heß „Stellvertreter des Führers“. In: Smelser, R., Zitelmann, R.: Die braune Elite. 22 biographische Skizzen. Darmstadt 1990, s. 88n.

fungoval jako jakási „zed' nářků³⁵“ nastupujícího režimu – od svých soudruhů se odlišoval i tím, že svých funkcí a kontaktů nezneužíval k osobnímu obohacení³⁶ – a navíc napomínal a varoval před skutečným i imaginárním nebezpečím, které ohrožovalo nastupující diktaturu, jako například druhorevoluční choutky neuspokojené SA³⁷, vyplývá, že byrokratický souboj o kompetence, onu malou velkou válku, přenechal v červenci 1933 jmenovanému vedoucímu svého Štábu, Martinu Bormannovi³⁸. Tento muž se poprvé výrazněji projevil v říjnu 1932, kdy se písemně obrátil na Heße s četnými obviněními proti Ernstu Röhmovi. Sám sebe v dopise vylíčil jako poctivého stranického pracovníka³⁹, který otevřeně vystupuje proti nečistým machinacím a intrikám náčelníka štábu SA. Přibližně o půl roku později napsal Bormann Heßovi znovu. Včas si uvědomil, že se jen obtížně stane nástupcem svého šéfa Schwarze a že výpomocná pokladna po uchopení moci před sebou nemá prakticky žádnou budoucnost. Před měsícem jmenovanému „vůdcovu zástupci pro stranické záležitosti“ vylíčil údajný Schwarzův záměr pokladnu postupně likvidovat a požádal jej o jiné

³⁵ To ovšem nebylo nic nového. Již dávno před uchopením moci využil Heß své pozice mezi Hitlerem a zbytkem strany, čímž vytvořil neoficiální funkci jakéhosi koordinátora a muže starajícího se o žaloby a stížnosti. – Knopp, G.: Hitlerovi pomocníci. Praha 1998, s. 230.

³⁶ Až příslovečná zdrženlivost a prostota ve vybavení říšské kanceláře údajně inspirovala Hitlera k výstavbě nové pompézní budovy Říšského kancléřství. Po návštěvě Heßovy služebny 2. srpna 1938 Hitler údajně prohlásil: „Heß totálně postrádá umělecký cit. Nikdy ho nedostanu k tomu, aby postavil něco nového. Zdědí stávající Říšské kancléřství a nebude tam smět nic měnit. Protože ničemu nerozumí.“ – Speer, A.: V srdci Třetí říše. Brno 1996, s. 144n.

³⁷ Heß, R.: Reden. München 1938, s. 46n.

³⁸ Akten der Parteikanzlei der NSDAP. Rekonstruktion eines verlorengegangenen Bestandes. Sammlung der in andere Provinzien überlieferten Korrespondenzen, Neiderschriften von Besprechungen usw. mit dem Stellvertreter des Führers und seinem Stab bzw. der Parteikanzlei, ihren Ämtern und Unterabteilungen sowie mit Heß und Bormann persönlich. Teil I, 3 Bde: Regesten und Register. – Teil II, 2 Bde: Microfisches. Hrsg. von Institut für Zeitgeschichte. Bearb. von Helmut Heiber. München – Wien 1983 – 1985, s. *10.

³⁹ Martin Bormann tehdy pracoval v Hnědém domě v Mnichově jako vedoucí „Výpomocné pokladny NSADP“ (Hilfskasse der NSDAP), jež mj. poskytovala finanční podporu a nemocniční pojištění raněným členům strany, „bojovníkům“ z řad SA, SS a NSKK. V této funkci byl podřízen F. X. Schwarzovi, „říšskému pokladníkovi“, který tehdy spravoval rozpočet NSDAP.

úkoly, a to v rámci politické organizace strany⁴⁰. Byl si dobře vědom skutečnosti, že nově vznikající úřad – Štáb vůdcova zástupce – nabízí jeho kariéře dosti významné možnosti. Bormannovo úsilí mělo úspěch: počátkem července 1933 se stal Heßovým „vedoucím štábu“ a v rámci nových funkcí vůdcova zástupce se doposud bezvýznamnému stranickému úředníkovi podařilo dosáhnout znatelného kariérního skoku. Již v říjnu byl vedoucí štábu povýšen do ranku říšského vedoucího NSDAP a v listopadu se stal poslancem Říšského sněmu. A byl to koneckonců Bormann a nikoli Heß, kdo vybíral a získal první pracovníky pro novou služebnu⁴¹.

„Vedoucího Politické ústřední komise, soudruha Rudolfa Heße, jmenuji svým zástupcem a uděluji mu plnou moc rozhodovat mým jménem ve všech záležitostech vedení strany“, stojí ve sdělení Adolfa Hitlera z 21. dubna 1933. Rozsah této plné moci sice nebyl nikdy výslovně stanoven a ani výklad pocházející z pozdější doby, byť o něco výmluvnější, není nijak konkrétní⁴². Zasahovala prakticky všude, jenže půl roku po „uchopení moci“ měla tato

⁴⁰ Dopis Martina Bormanna „vůdcovu stranickému zástupci, panu Rudolfu Heßovi“, z 27. 5. 1933. In: Lang, von J.: o. c., s. 451. – Charakteristická pro Bormannův přístup je i závěrečná prosba, aby o jeho žádosti nebyl informován Schwarz, neboť by jeho postupu neporozuměl a okamžitě se jej zbavil. – Část dopisu je přetištěna také v práci: Heiberová, B., Heiber, H.: Odvrácená tvář hákového kříže. Neznámá fakta o vůdcích Třetí říše. Praha 1997, s. 220.

⁴¹ Lang, von J.: o. c., s. 75 – 96. – Označení „služebna“ („Dienststelle“) bylo vyhrazeno jen státním institucím. Skutečnost, že si je pro své kanceláře nárokovali i nacisté, jen dokládá prorůstání státní a stranického aparátu. Srv. Deschner, G.: Reinhard Heydrich architekt totální moci. Praha 2002, s. 55.

⁴² „Výnosem vůdce z 21. dubna 1933 obdržel vůdcův zástupce plnou moc rozhodovat ve všech záležitostech stranického vedení jménem vůdce. Tím se vůdcův zástupce stal zplnomocněným zástupcem vůdce pro kompletní vedení NSDAP. Služebna vůdcova zástupce je tudíž vůdcovou služebnou. U vůdcova zástupce se sbíhají všechny nitě stranické práce. O veškerém vnitrostranickém plánování a všech otázkách důležitých pro existenci německého národa rozhoduje v konečné instanci on. Vůdcův zástupce určuje veškeré nutné směrnice pro stranickou práci.“ Funkce Heßova štábu jako převodové páky pro ovládnutí státu nacionálně socialistickou stranou je charakterizována následovně: „Vůdcovu zástupci náleží vedle úloh při vedení strany i rozsáhlé kompetence v oblasti státu, a sice: 1. Účast v zákonodárném procesu říšském i zemském, včetně přípravy vůdcových výnosů. 2. Souhlas vůdcova zástupce s návrhy na jmenování úředníků a vedoucích úřadů. 3. Zajištění vlivu strany na samosprávu obcí.“ In: Nationalsozialistisches Jahrbuch 1941, s. 219n.

teoretická „všemocnost“ vlastně spíše charakter nároku; mocenské pozice byly již rozděleny a žárlivě střeženy. Příslušné kompetence si mohl štáb často získat jen v tuhém souboji s jinými mocenskými centry, tj. jinými vysoko postavenými soudruhy.

A tak když se Martin Bormann a další dva či tři muži 3. července 1933 stěhovali do nových služebních prostor v mnichovském Hnědém domě, honosil se výše jmenovaný titulem vedoucího štábu, avšak tento štáb ještě neexistoval⁴³. Jen pár měsíců poté, v říjnu roku 1933, podléhalo Štábu vůdcova zástupce a jeho štábnímu vedoucímu již pět spolupracovníků a pět externistů pověřovaných speciálními úlohami. Naznačenému růstu kompetencí odpovídal i rychlý nárůst počtu zaměstnanců, takže záhy se ukázala potřeba dalších kanceláří. Nové odbory poměrně brzy zastínily vlastní organizační činnost Štábu. Vedle něj totiž náhle působila celá řada zvláštních pověřenců, odborných poradců, vedoucích úředníků a jiných funkcionářů. Ti sice působili pod hlavičkou Štábu vůdcova zástupce, kmenově však vlastně ke služebně nepatřili, avšak oblast jejich působnosti přesně zapadala do činnosti Štábu. Z tohoto poněkud nepřehledného nakupení poradců a pověřenců se až v roce 1935 vyloupla struktura působící zcela ve smyslu Hitlerových původních záměrů o dvojjedine funkci služebny, neboť zahrnovala jak „plánovací odbor pro vnitrostranické záležitosti“, tak „odbor pověřenců pro státoprávní otázky“. Tato uskupení se stala organizačním jádrem práceschopného úřadu. O tři roky později se Štáb vůdcova zástupce, který obsazoval další a další kanceláře, a to i v dalších budovách mimo Hnědý dům, již zcela jasně vyprofiloval do tří oddělení: I. Vedení úřadu, II. Vnitrostranické záležitosti, III. Státoprávní otázky⁴⁴. Tato struktura přežila i Heßův „úlet“ do Velké Británie a následnou přeměnu Štábu ve Stranickou

⁴³ Lang, von J.: o. c., s. 75.

⁴⁴ Longreich, P.: Hitlers Stellvertreter. Führung der Partei und Kontrolle des Staatsapparates durch den Stab Heß und die Partei-Kanzlei Bormann. München – London 1992, s. 109.

kancelář (Partei-Kanzelei⁴⁵) a v zásadě zůstala zachována až do roku 1945. V rámci těchto tří oddělení vytvořil Bormann, který s velkým zápalem vykonával každodenní práci svého, v tomto ohledu dosti laxního šéfa, vnitřní čtyřstupňovou hierarchickou strukturu: vrchní úřadovny, úřadovny, vrchní služebny a služebny. Jedním z důsledků takovéto diferenciací byl značný nárůst počtu pracovníků. Ten stoupl z 468 pracovníků v říjnu 1938 na 871 v lednu 1944. V listopadu roku 1943 se kanceláře někdejšího Štábu vůdcova zástupce nacházely již v patnácti budovách⁴⁶. Když ovšem Bormann vyhledával nové spolupracovníky, dbal především na jejich kvalifikaci a zdaleka se nemuselo jednat o členy NSDAP⁴⁷. Hitlerovi, který neměl úředníky z povolání nijak v lásce, přesto imponovalo – oproti děsivě rozbujelému státnímu aparátu, zejména Frickova ministerstva vnitra – poměrně skromné obsazení Štábu⁴⁸.

Vnitřní vývoj organizace služebny lze rekonstruovat jen obtížně a v obrysech, neboť Bormann s poukazem na všezahrnující kompetence Štábu, resp. Stranické kanceláře, odmítal vždy i jen sdělit přesné členění jednotlivých

⁴⁵ Hitlerova reakce směrem ke Štábu vůdcova zástupce byla zcela pragmatická: „Dosavadní služebna vůdcova zástupce nese od nynějška označení Stranická kancelář. Podléhá mně osobně. Jejím vedoucím zůstává jako doposud soudruh říšský vedoucí Martin Bormann.“ O dva týdny později, 29. května 1941, podepsal Hitler výnos, jímž přidělil Bormannovi ministerské kompetence (nikoliv titul ministra) a jako člena říšské vlády jej povolal do Ministerské rady říšské obrany. Tím Bormann získal prakticky stejné kompetence, jakými disponoval Heß. Chyběl mu jen titul „vůdcův zástupce“, neboť Hitler některým svým nohsledům slíbil, že nebude jmenovat Heßova nástupce. – Lang, von J.: o. c., s. 166, 170.

⁴⁶ Longreich, P.: o. c., s. 131. Jaký to pokrok! Když totiž v roce 1921 hledal Hitler při svém putování po mnichovských pivnicích a restauracích vhodné sídlo pro vedení strany, jejíž celkový majetek se v té době omezoval na krabici od doutníků, ve které byly stranické finance a pár dopisních obálek, našel tmavou zadní místnost ve Sterneckerbräu, kde nájemné činilo padesát marek měsíčně. Stranický výbor pokládal ostatně tuto částku za nehoráznou. Nové ústředí strany mělo jediné okénko vedoucí do průchodu, který byl tak úzký, že do něj údajně nikdy neproniklo sluneční světlo. „Místnost“, napsal Hitler, „vypadala spíše jako hrobka, než jako kancelář.“ Podařilo se získat stůl a půjčit pár židlí, byl zřízen telefon a nakonec i trezor k úschově členských legitimací a hotovosti, ve které však mnoho peněz nebylo. – Pool, J.: Kdo financoval nástup Hitlera k moci. 1919 – 1933. Praha 1998, s. 33.

⁴⁷ Lang, von J.: o. c., s. 117

⁴⁸ *ibid.*, s. 120.

oddělení a oborů komukoliv mimo služebnu. Jejich zveřejnění tudíž vůbec nepřípadalo v úvahu⁴⁹. Vedoucí Heßova štábu si totiž patrně daleko dříve než jeho šéf uvědomil, že Hitler rozehrává střety mezi státem a stranou úmyslně, aby ani jeden z aparátů na sebe nestrhl přílišnou moc. Zřízení III. oddělení (pro státoprávní otázky) mělo sestavením vlastní administrativy umožnit udržet krok a časem i získat nad státními orgány převahu. Nikdo ovšem nemusel vědět, že pro každé ministerstvo existuje ve Štábu vůdcova zástupce odpovídající kontrolní instituce, v jejímž čele zpravidla stál vládní rada či asesor⁵⁰.

V průběhu mocenských soubojů se služebně – často ve spolupráci s jinými „nosieli vysokých stranických hodností“ – podařilo dobýt výsostného postavení vůči řadě špičkových funkcionářů Říšského vedení (tj. Reichsleitung⁵¹) a omezit pole jejich působnosti a politický vliv do oblastí, která jim podle názoru Štábu, odvozujícího ze zastupování vůdce neustále opakovaný nárok na neomezené vůdcovství, přináležela. Pouze nad vedoucím žup (gauleitery), jež svoji moc odvozovali bezprostředně od Hitlera, se jí zpočátku nedařilo získat vrch. Situace se ve prospěch služebny změnila až v roce 1939,

⁴⁹ Longreich, P.: o. c., s. 91nn., 118n.

⁵⁰ Lang, von J.: o. c., s. 120.

⁵¹ Nejvyšší političtí vedoucí NSDAP s určitými vymezenými oblastmi úkolů. Říšští vedoucí byli jmenováni Hitlerem a tvořili tzv. Říšské vedení (Reichsleitung). Nejednalo se ovšem o jakýkoli kolektivní orgán, říšští vedoucí se nescházeli a nepřijímali jako celek žádná rozhodnutí. Jejich sídlem byl Hnědý dům v Mnichově, mnozí z nich kvůli dalším úkolům měli ještě kancelář v Berlíně. Říšští vedoucí neovládali žádná konkrétní území (župu, okres, město), v zásadě měli za úkol určovat „politické cíle německého národa“, přirozeně dle Hitlerových směrnic, plnit určité úkoly v rámci strany a starat se o to, aby „ve všech oblastech života existovalo vedení neochvějně zastávající nacionálně socialistický světový názor“. Jejich další úlohou bylo vybudování výkonného sledovacího aparátu. V roce 1940 byli říšskými vedoucími mj.: náčelník Kanceláře vůdce (Bouhler), vůdcův zástupce (Heß) a jeho vedoucí štábu (Bormann), říšský organizační vedoucí (Ley), říšský pokladník (Schwarz), říšský vedoucí propagandy (Goebbels), nejvyšší stranický soudce (Buch), říšský tiskový šéf (Dietrich), říšský vedoucí pro tisk (Amann), náčelník Říšského úřadu pro zemědělskou politiku (Darré), náčelník Říšského právního úřadu (H. Frank), vedoucí zahraničně politického úřadu (Rosenberg), vedoucí úřadu pro koloniální politiku (Epp) a vedoucí frakce NSDAP v Říšském sněmu (Frick). – Das grosse Lexikon des Dritten Reiches. München 1985, s. 480.

kdy došlo ke kompetenčnímu konfliktu mezi několika župními vedoucími a vrchními prezidenty. Gauleiteři si ve Štábu stěžovali, že je státní úřady zcela obcházejí při důležitých politických rozhodnutích. Spor se dostal až před Hitlera, který rozhodl, že župní vedoucí jsou zodpovědní na svém území za náladu lidu, a proto se politická rozhodnutí smějí provádět jen s jejich souhlasem. Pokud se zástupci státu a představitelé strany nedohodnou, pak je rozhodující stanovisko vůdcova zástupce. Tím získal Bormann pro Heße, tedy de facto pro sebe, právo kontrolovat exekutivní orgány ministerstva vnitra. Navíc župní vedoucí byli napříště při svých sporech se státním aparátem odkázáni na Štáb vůdcova zástupce. V roce 1933 to ovšem byla ještě hudba budoucnosti. Výlučné nároky na řízení státu se Štábu vůdcova zástupce ani pozdější Stranické kanceláři nikdy nepodařilo zcela uplatnit. V cestě stála zejména četná překrývání kompetencí mezi NSDAP a státní byrokracií⁵². Ve sféře státní správy se proto Štáb zpočátku omezoval jen na uplatnění práva veta a intervence, a to pouze ve významných případech. V oblasti zákonodárství bylo i přes velkou snahu ostatně prakticky nemožné nějakým „tvůrčím“ způsobem zasahovat do působnosti odborných ministerstev. K zásahům ze strany služebny docházelo jen v otázkách důležitých pro nacionálně socialistickou stranu. Samostatnou iniciativu vyvíjel Štáb či Kancelář jen v určitých ideologických či světonázorových oblastech, jakými byly například otázky osídlovací, rasové a církevní politiky. Ve skutečnosti služebna naplnila své ambice „jen“ v oblasti protižidovských zákonů. Při formulaci tzv. Norimberských zákonů v září roku 1935 sehrál Štáb zřejmě rozhodující roli. Následně trval na jejich co nejtvrdějším prosazování v praxi⁵³. V případě potřeby Heß zasahoval i do jednání soudů,

⁵² Longreich, P.: o. c., s. 256n.

⁵³ Orlow, D.: Rudolf Heß – „Stellvertreter des Führers“. In: Smelser, R., Zitelmann, R.: Die braune Elite. 22 biographische Skizzen. Darmstadt 1990, s. 90. Osobní podíl Rudolfa Heße sice nelze jednoznačně určit, zákony však nesou²⁰ jeho podpis, stejně jako zákaz výkonu

neboť byl zmocněn „nemilosrdně zasahovat“ proti obžalovaným či odsouzeným, kteří – dle jeho názoru – vyvázli s příliš nízkým trestem. Důvod byl zřejmý: i soudci „zvláštních soudních dvorů“⁵⁴ projevovali určitou snahu po nezávislosti, ba dokonce i po dodržování zákonů. Proto musely být všechny rozsudky této soudní komory předkládány Heßovi⁵⁵.

Při jmenování úředníků sice zpravidla docházelo k námitkám ze strany služebny, avšak jejich právní závaznost nemínily státní úřady vždy respektovat. Až v důsledku zahraničně politické expanze nacionálně socialistického režimu vyvinula služebna přibližně od roku 1938 vyšší aktivitu, a to jak ve státní, tak ve vnitrostranické oblasti. Válečné podmínky pak umožnily Bormannovu⁵⁶ vedení

povolání pro židovské lékaře a advokáty. Za války navrhl, aby Židé v Polsku byli vystaveni tělesným trestům. – Knopp, G.: Hitlerovi pomocníci. Praha 1998, s. 243.

⁵⁴ Sondergericht jako speciální druh soudu byl zřízen ještě před ustavením obávaného Lidového soudního dvora (Volksgerichtshof) a dle formulace zákona z 21. března 1933 převzal od běžných soudů případy „zákeřných útoků proti vládě“. Soudci byli vybíráni výhradně z důvěryhodných členů strany. – Zentner, Ch., Bedürftig, F. (Hrsg.): Das grosse Lexikon des Dritten Reiches. München 1985, s. 544.

⁵⁵ Shirer, W., L.: o. c., s. 260.

⁵⁶ Hitlerův výnos, jímž po Heßově „mírové misi“ do Anglie přenesel kompetence bývalého vůdce za zástupce na jeho štábního vedoucího, Bormanna, nabízí také oficiální (tj. stranickou) charakteristiku činnosti služebny: „Stranická kancelář jest služebnou vůdce vyplývající z jeho postavení coby vůdce NSDAP. Vůdci bezprostředně zodpovědný vedoucí je říšský vedoucí Martin Bormann. Ten centrálně zpracovává pro vůdce veškeré podstatné plány a podněty patřící do stranických záležitostí. Přes něho jsou distribuovány pro celou stranu platné vůdcovy směrnice, ať již vypracované samotným vůdcem, ať sestavené na jeho rozkaz. Veškerá činnost pocházející z vůdčí role strany vůči státu se koncentruje ve Stranické kanceláři. Ta se také stará o to, aby byly zajištěny rozličné úkoly NSDAP v oblasti vedení lidí. Kancelář řídí mnohostranné nasazení stranických orgánů při totální vnitřní vedení války a stranickou práci na přičleněných a obsazených územích. Přísluší jí také projednávání všech otázek týkajících se strany a Wehrmacht.

Do kompetencí strany dále patří centrální zpracování okruhu všech otázek, které souvisí se zajištěním jednoty strany a státu. Vůdcovým výnosem z 29. května 1941 disponuje vedoucí Stranické kanceláře pravomocemi říšského ministra a je členem říšské vlády. Jemu jedinému přísluší zastupování strany vůči nejvyšším říšským úřadům. Konkrétně disponuje následujícími kompetencemi: 1. Vedoucí Stranické kanceláře se podílí na nejvyššími říšskými úřady připravovaných říšských zákonech, na výnosech a nařízeních vůdce, na nařízeních Ministerské rady pro říšskou obranu, jakož i na nařízeních nejvyšších říšských úřadů včetně prováděcích a výkladových předpisů. Totéž platí při souhlasu se zákony zemí a nařízeních říšských místodržících. Návrhy a podněty týkající se zákonodárství podávané NSDAP a jejími

uvést v život velkou část původních i nových kompetencí, zvláště na úkor konkurenčních institucí státního sektoru. Před útoky Stranické kanceláře se tak až do konce války dokázala zcela nebo z větší části uhájít důležitá mocenská centra, jejichž šéfové měli přímý přístup k Hitlerovi. To platilo zejména pro Wehrmacht pod Wilhelmem Keitlem, zbrojní průmysl řízený Albertem Speerem, aparát policie a SS podléhající Heinrichu Himmlerovi a propagandistické mašinérii vedené Dr. Josephem Goebbelsem⁵⁷.

členským a přidruženými organizacemi budou předávány příslušným říšským úřadům jen prostřednictvím Stranické kanceláře. 2. Vedoucímu Stranické kanceláře přísluší rovněž souhlas se jmenováním a povyšováním úředníků a vedoucích pracovní služby, pokud nebylo již dříve provedeno župním vedoucím. 3. Také ve všech ostatních důležitých a politických otázkách probíhá kontakt nejvyšších říšských úřadů s nejvyšších úřadů zemských se stranou výlučně prostřednictvím Stranické kanceláře. 4. Vedoucí Stranické kanceláře disponuje různými pravomocemi k zajištění vlivu strany na jednotky územních samospráv. In: Nationalsozialistisches Jahrbuch 1944, s. 181n.

⁵⁷ Longreich, P.: o. c., s. 257n.

Building Up the Staff of the Führer's Deputy

Summary

Apart from the Ministry of Propaganda, the police, the SS troops, the Ministry of Armament and Ammunition, and especially OKW as Hitler's first military office, there remain only two institutions that were important for the administration of the Third Reich. The first one was the Reichskanzlei headed by Heinrich Lammers, with power in the civil service. The second one was the Staff of the Führer's Deputy, or – after Hess' s English aberration – the Party Office intended as a place to manage the National Socialist Party. The Party was given the supreme position from the very beginning. 'Die Partei befiehlt dem Staat.' And thus, although Hess had started as a permanently listening minister without portfolio, later there was no procedural order that was not submitted to the Party Office. The number of decrees issued by this institution continued to rise dramatically. Naturally, the Staff, or as the case may be, the Party Office, constantly struggled for power with other authorities. An urgent legislative process thus sometimes took whole weeks or months - occasionally even years – to complete. But only as long as Germany was winning...

Vorgeschichte und Gründund des „Stabs des Stellvertreters des Führers“:

Anfänge der Dienststelle

Zusammenfassung

Läßt man die Propagandaministerium (seit 1933 unter Goebbels), Polizei und SS, Reichsministerium für Bewaffnung und Munition (seit 1942 unter Speer) und besonders die OKW, die militärische Kanzlei Hitlers, als einen Sonderbereich außer acht, so bleiben noch zwei Kanzleien übrig. Einmal die Reichskanzler unter Heinrich Lammers als Hitlers Befehlsstelle im Staatlichen Raum, zum anderen der Stab des Stellvertreters von dem Führer bzw. – nach Heß' Englandflug im Mai 1941 – die Partei-Kanzlei als das Pendant dem Parteisektor. Die Partei war von Anfang an die führende Rolle zugeordnet: „Die Partei befiehlt dem Staat“. Hatte Heß bereits nach einiger Zeit die Stellung eines stets „beteiligten“, das heißt also bei allem und jedem vorher zu hörenden Reichsminister, gab es später kaum noch eine Durchführungsverordnung, die nicht zuvor auch der Partei-Kanzlei vorgelegt worden war, und die Zahl der Erlasse, die von ihr angesehnet wurden, stieg regelmäßig. Nur die ewigen Auseinandersetzungen um die Kompetenzen wirkten oft dagegen. Die notwendige Gesetzgebung dauerte dann nicht nur Monate, sondern Jahren. Bisher hat man aber doch gesiegt . . .